

2025
№4

TAFAKKUR ZIYOSI

ILMIY-USLUBIY JURNAL

ISSN 2181-6131

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasining filologiya, falsafa, tarix va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan. Jurnalning indeks raqami: 3535

JDPU TAHRIRIY
NASHRIYOT
BO'LIMI

Suratda Germaniyaning Baden-Vyurtemberg federal hududi, Stuttgart shahrida joylashgan yirik jamoat kutubxonasi va madaniy markaz.

2025 №4

TAFAKKUR ZIYOSI

ILMIY-USLUBIY JURNAL

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasining filologiya, falsafa, tarix va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan. Jurnalning index raqami: 3535

JDFU TAHRIRIY
NASHRIYOT
BO'LIMI

ISSN 2181-6131

BOSH MUHARRIR

Maksudjan Yuldashev – pedagogika fanlari doktori, professor.

MUHARRIR O'RINBOSARI

G'ayrat Qodirov – pedagogika fanlari doktori, dotsent.

Farrux Aqchayev – tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent.

Anora Jabborova – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent.

Xaqberdi Xamzayev – texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent.

MAS'UL KOTIB

Xurshid Maxammadiyev – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent.

TARJIMONLAR:

Zubayda Jumayeva – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (rus tili bo'yicha).

Eldar Hasanov – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (rus tili bo'yicha).

Nargiza Bo'riyeva – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (ingliz tili bo'yicha).

Dildora Baxriddinova – katta o'qituvchi (ingliz tili bo'yicha).

MUSAHHIHLAR

Feruza Jumayeva – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent.

Murodulla Jo'rayev – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori.

SAHIFALOVCHILAR

Sirojiddin Turg'unboyev

Zulayxo Shakarova

MUASSIS – Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti.

Jurnal bir yilda 4 marta (har chorakda) chop etiladi.

Matnlarda foydalanilgan iqtibos va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar mas'uldirlar.

Jurnaldan ma'lumot ko'chirib olinganda, manba qayd etilishi shart.

Manzil: 130100, Jizzax shahri, Sharof Rashidov ko'chasi, 4-uy.

Telefon: +998 72 226 02 93,
+998 93 298 22 12

Faks: +998 72 226 46 56

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

- **Anatoliy Sagdullayev**, tarix fanlari doktori, akademik
- **Komiljon Tojiboyev**, biologiya fanlari doktori, akademik
- **Andrey Zuyev**, Novosibirsk davlat universitetining Gumanitar instituti professori, tarix fanlari doktori (Rossiya)
- **Stiven Korbet**, Portsmud universiteti, tillar va amaliy tilshunoslik yo'nalishi professori (Buyuk Britaniya)
- **Seyko Wazake**, Chibu universiteti doktori (Yaponiya)
- **Donina Lyudmila**, Sankt-Peterburg davlat universiteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi (Rossiya)
- **Jakelin Duglas**, Norwich tillar o'qitish instituti professori (Buyuk Britaniya)
- **Himmat Karadal**, Izzet Baysal universiteti professori (Turkiya)
- **Tuba Yilmaz**, Nejmiddin Erbakan universiteti professori (Turkiya)
- **Qozoqboy Yo'ldoshev**, pedagogika fanlari doktori, professor
- **Abdunazar Nurmonov**, pedagogika fanlari doktori, professor
- **Usmonjon Qosimov**, filologiya fanlari doktori, professor
- **Abdug'afur Mamatov**, filologiya fanlari doktori, professor
- **Umrzoq Jumanazarov**, filologiya fanlari doktori, professor
- **Faniya Axmedshina**, tarix fanlari doktori, professor
- **Shokir G'afforov**, tarix fanlari doktori, professor
- **Baxti Ochilova**, falsafa fanlari doktori, professor
- **Akbar Saitkasimov**, falsafa fanlari doktori, professor
- **Zuhra Yaxshiyeva**, kimyo fanlari doktori, professor
- **Marat Sultonov**, kimyo fanlari doktori, professor
- **Raximboy Yarmatov**, pedagogika fanlari doktori, dotsent
- **Rustam Abdurasulov**, psixologiya fanlari doktori, dotsent
- **Xudoybergan Mavlonov**, biologiya fanlari doktori, dotsent
- **Yulduz Karimova**, filologiya fanlari nomzodi, dotsent
- **Ilyos Islamov**, tarix fanlari doktori, dotsent
- **Mo'min Hoshimxonov**, falsafa, filologiya va pedagogika fanlari doktori
- **Hamid Meliyev**, pedagogika fanlari doktori, professor
- **Furqat Axmedov**, pedagogika fanlari nomzodi, professor
- **Oleg Kim**, filologiyafanlari nomzodi, dotsent
- **Muxtorqul Pardayev**, tarix fanlari nomzodi, dotsent
- **Botir To'xtamish**, texnika fanlari nomzodi, dotsent
- **Rabbim Yusupov**, texnika fanlari nomzodi, dotsent
- **Abduvali Shamshiyev**, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent
- **Qo'chqor Hakimov**, geografiya fanlari nomzodi, dotsent
- **Sarvar Nazarqosimov**, sotsiologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent
- **Sherali Abduraimov**, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent
- **Feruza Jumayeva**, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent
- **Bobomurod Toshboyev**, falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasining filologiya, falsafa, tarix va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal Jizzax viloyati Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar boshqarmasidan 2020-yil 25-aprelda 06-042 raqam bilan qayta ro'yxatga olingan. Jurnalning xalqaro ISSN raqami: 2181-6131.

2025-yil 25-dekabr kuni bosmaxonaga topshirildi.

Qog'oz bichimi A4.

Buyurtma: _____

Nashr adadi: 100

JDPU TAHRIRIY
NASHRIYOT
BO'LIMI

MUNDARIJA

01. TAQVIM

Ona tilimiz istiqboli va badiiy so‘z san’ati	11
Usmon Qosimov – professor, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Gulmira Abdullayeva – tayanch doktorant, Jizzax davlat pedagogika universiteti	

02. PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA INNOVATSION TA'LIM

Ta'lim sifatini boshqarishning xalqaro tajribasi	17
Sherali Abduraimov – p.f.f.d. (PhD), professor, Renessans ta'lim universiteti	
Sharq allomalari xalq o'yinlari vositasida yoshlarning jismoniy tayyorgarligini oshirish	21
Tal'at Saidovich Usmanxodjayev – p.f.d., professor, O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti	
Xamidilla Abdullayevich Meliyev – p.f.n., professor, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Nuriddin Abdualimovich Chorshamiyev – p.f.b.f.d. (PhD), dotsent, O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti	
Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish omillari	26
Sherzod Raxmanovich Urakov – p.f.d., dotsent, Kattaqorg'on davlat pedagogika instituti rektori	
G'ayrat O'roqboyevich Qodirov – p.f.d., dotsent, Jizzax davlat pedagogika universitetini barqaror rivojlantirish bo'yicha rektor maslahatchisi	
Sanoat va ta'lim hamkorligida kadrlar tayyorlashning tizim va mexanizmlari	33
Mirzoxid Axmadjanovich Tuxtabayev – dotsent, Namangan davlat texnika universiteti	
Integrativ yondashuv va kreativ fikrlash o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik	38
Feruza Meliyevna Sadriddinova – dotsent, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Multimedia yordamida ta'lim muassasalari faoliyatini baholash va sifat nazoratini amalga oshirish	43
Hurriyat Xurramovna Eshova – f.f.b.f.d. (PhD), O'zbekiston Milliy universiteti	
Aksiologik yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarda deontologik kompetentlikni rivojlantirish modeli	48
Abduvohid Abdulazizovich Boltayev – p.f.b.f.d., Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Umumta'lim maktablarida o'quvchilarning tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari	53
Eldor Utkir o'g'li Ochilov – Biologiya bo'limi boshlig'i, Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi huzuridagi Respublika ta'lim markazi	
Bo'lajak o'qituvchilarda metametodik kompetentlikni rivojlantirishning innovatsion metod va shakllari	57
Orif Abduxalikovich G'aniyev – p.f.f.d. (PhD), Jizzax davlat pedagogika universiteti	

Umumta'lim maktab o'quvchilarida tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish masalalari	62
Sevara G'iyosiddinova Xasanova – p.f.f.d. (PhD), Ta'limni rivojlantirish Respublika ilmiy-metodik markazi	
Bo'lajak muhandislarning ishlab chiqarish-texnologik kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish	67
Mansur Erkinovich Qodirov – p.f.f.d (PhD), Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Talabalarda affiliiativ motivatsiyani rivojlantirishda guruh hamkorlikning ahamiyati	71
Nilufar Omon qizi Omonova – (Phd), Termiz iqtisodiyot va sevis universiteti	
Социально-психологическая характеристика буллинга в поведении подростков	79
Раъно Усаровна Мунарова – старший преподаватель, Джизакский государственный педагогический университет	
Umumta'lim maktab o'quvchilarida o'yin imkoniyatlarini rivojlantirish	84
Alisher Yunusovich Bo'riboev – katta o'qituvchi, Jizzax davlat pedagogika universiteti	

03. AMALIY FANLAR

O'quvchilar jismoniy madaniyat ta'limini milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida takomillashtirish zarurati	90
Furqat Ko'ldoshevich Axmedov – p.f.n. professor, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Boshlang'ich sinf o'quvchilariga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirishga oid o'quv me'yoriy-huquqiy va metodologik asoslari	94
Shodiyor O'rolovich Atamurodov – dotsenti, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Zamonaviylik kontekstida me'morlarning kasbiy-grafik kompetentligi mazmuni: muammo va yechimlar	98
Kamolitdin Abduhakimovich Zoyirov – p.f.n. dotsent, Jizzax pedagogika universiteti	
12-14 yoshli voleybolchilarda texnik-taktik tayyorgarlik jarayonini takomillashtirishning ilmiy asoslari	102
Furqat Qo'ldoshevich Axmedov – p.f.n., professor, Jizzax davlat pedagogika universiteti Shoxsanam Xolmurod qizi Turapova – o'qituvchi, Jizzax davlat pedagogika universiteti Bekzod Babakulov – o'qituvchi, O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali	
Sport faoliyatida shaxsning o'ziga xos xususiyatlarini shakllanishida motivatsiyaning ta'siri	107
Otabek Tursunovich Bahromov – PhD., dotsent, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Erkin kurashchilarning texnik tayyorgarligini takomillashtirishda metabolik ta'minot va ovqatlanishning ilmiy asoslari	114
Nodir Azim o'g'li Xonto'rayev – mustaqil izlanuvchisi (PhD) Jizzax davlat pedagogika universiteti	
O'quvchilarni ma'naviy tarbiyalashda jismoniy madaniyat va sport tadbirlarining o'ziga xos xususiyatlari	120
Akmal Tugalboyevich Quvondiqov – o'qituvchi, Jizzax davlat pedagogika universiteti	

04. IJTIMOYIY FANLAR

Erkin fikrlash va liberal ta'limning falsafiy asoslari	126
Baxti Murodovna Ochilova – f.f.d., professor, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Oliy ta'lim muassasalari talabalarida ekologik madaniyatni rivojlantirishning ijtimoiy-huquqiy asoslari	140
Kalandar Abdullayevich Saparov – b.f.d., professor, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti	
Gulshat Sultamuratovna Berdibayeva – assistent o'qituvchi, O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya sport universiteti Nukus filiali	
Развитие Темуроведения в период независимости: исследования, результаты	147
Зебо Рашидовна Яхшиева – д.ф.н. (DSc), Туронского университета, академик Академии наук Турон	
Манзура Бекмирзаевна Рустамова – магистр, Компьютерные системы и управления	
Axborotlashgan jamiyatning ijtimoiy hayotni modernizatsiyalash va inson resurslarini rivojlantirish bilan dialektik aloqadorligi	153
Tolibjon Eshqobilovich Ergashev – f.f.b.f.d. (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Boshqaruv samaradorligi agentligi Jizzax viloyati filiali bosh inspektori	
Shaxsga yo'naltirilgan davlat xizmati: sun'iy intellekt yordamida tezkor, adolatli va shaffof boshqaruv	158
Sarvar Inatillaevich Nazarqosimov – s.f.b.f.d. (PhD), dotsent, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Milliy xarakter va axloq uyg'unligining shaxs ma'naviyatiga ta'siri	162
Bobomurot Eshboyevich Toshboyev – f.f.b.f.d. (PhD), dotsent, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Ikkinchi jahon urushi yillarida O'zbekistonda jamoat xavfsizligini ta'minlashda radioning o'rni	167
Mashhura Muhammadaminovna Temirova – (PhD). dotsent, Qo'qon davlat universiteti	
Sharqiy Turkistonda an'anaviy "Mashrab bazmlari"	172
Rasul Muxitdinovich Soatov – f.f.b.f.d.(PhD), dotsent v/b Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Стабильность общества и ее значение в развитии общественных отношений	176
Абдурашид Базарбаевич Шарипов – Руководитель начальной допризывной подготовки политехникума №2, Шароф Рашидовского района Джизакской области	
Talabalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini rivojlantirishga oid nazariy yondoshuvlar	180
Rustam Abdimanonovich Kosimov – O'quv-uslubiy boshqarmaning Talabalar amaliyoti bo'limi boshlig'i Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Sayfiddin Boxarziy ta'limotida komil insonni tarbiyalash asoslari	184
Malika Fayzulloyevna Norova – f.f.d. (PhD), Buxoro davlat universiteti	
Demokratik jamiyatda qonun ustuvorligi va huquqiy madaniyat	189
Zumrad Kasimova – katta o'qituvchi, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Ta'lim turizmining inson kapitali rivojiga va mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga ta'siri	196
Azamat Juraboyevich Usmanov – katta o'qituvchi, Jizzax davlat pedagogika universiteti	

05. FILOLOGIYA FANLARI

Xalq maqollarida “Non” konseptining lingvomadaniy xususiyatlari va semantikasi	202
Umrzoq Abdurazzoqovich Jumanazarov – f.f.d., professor, Jizzax davlat pedagogika universiteti Mahliyo Norboy qizi Aripova – tayanch doktorant, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Karnon voqeasi yoxud Boburshoh shaxsiyatining olti qirrasini	208
Yulduz Akulovna Karimova – f.f.d. (DSc), dotsent, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
J.R.R. Tolkin asarlarida “Tabiat” konseptining faollashuvi	213
Nargiza Bo‘riyeva – PhD. dotsent, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Ingliz va o‘zbek ertaklarida bo‘rining yetakchi hamda raqib personaj sifatida tasvirlanishi.	218
Tuxtamurod Olimovich Kuchkarov – f.f.d (DSc) dotsent, O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Jizzax akademik litseyi	
Фразеология и грамматика: границы, пересечения, взаимодействие.	225
Абдукарим Сулайманович Мусаев – д.ф.ф.н. (PhD), доцент, Джизакский государственный педагогический университет	
Tilshunos olim Ayyub G‘ulomovning morfemikaga oid ilmiy qarashlari	229
Xanifaxon Shukurillayevna Xamdamova – dotsent, Jizzax politexnika instituti	
Eshqobil Shukur she‘riyatida okkazonalizmlarning estetik vazifalari.	233
Xayrulla Hamdamovich Ibragimov – f.f.f.d. (PhD) dotsent, O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali	
Jorj Gordon Bayronning “Kain” dramatik misteriyasida insoniyat taqdiri va isyonkorlik motivlari	236
Parda Qurbonov – dotsent, Turon universiteti	
Qashqadaryo shevalarining o‘rganilishi	240
Anvarbek Xusinovich Turdaliyev – v.b. dotsent, Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Lazizjon Azamat o‘g‘li Tursunov – magistr, Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti	
Аббревиация как процесс языковой экономии в современном лексическом составе	244
Ирина Рафаиловна Авясова – д.ф по ф.н PhD, Джизакского государственного педагогического университета Александр Игоревич Шакирджанов – Подполковник преподаватель цикла института военной авиации университета безопасности и обороны РУ	
Alisher Navoiy she‘riyatida badiiy detal ifodasi.	250
Xolyigit Xolmurodov – f.f.b.f.d. (PhD) Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Qozoq bolalar folklorida ranglarning badiiy ifodasi	254
Hulkar Qahramonovna Aliqulova – f.f.f.d. (PhD), Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti	
Using modern educational technologies in teaching classical literature	259
G‘ayrat Boyzoq o‘g‘li Israilov – PhD, Jizzakh State Pedagogical University	

The necessity of developing critical thinking in the process of teaching a foreign language: the case of Uzbekistan.	264
Gulruh Majidova – Senior Lecturer, Jizzakh State Pedagogical University	
Gulruiy Donisheva – Teacher, Jizzakh State Pedagogical University	
Alisher Navoiy yaratgan so‘fiyona adabiyot yohud tasavvufiy – gumanistik qarashlariga salaflar ta’siri.	267
Mohira Muradovna Ankabayeva – (PhD), Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Abdulla Oripov poeziyasida nur poetik obrazi.	273
Nuriniso Raximovna Umarova – PhD, Alfraganus University	

06. TABIIY VA ANIQ FANLAR

Xlor mavzusini o‘qitishning didaktik asoslari, shakllantirish va ishlanmalarini yaratish usullari	277
Marat Mirzayevich Sultonov – professor, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Ikrom Botirovich Egamberdiyev – katta o‘qituvchi, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Orif Nurmatovich Xolboyev – katta o‘qituvchi, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Shaxboz Marat o‘g‘li Mirzayev – o‘qituvchi, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Individual ta’lim trayektoriyasini joriy etishda raqamli platformalardan foydalanish.	281
Rabbim Mixlievich Yusupov – t.f.n. dotsent, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Intellektual salohiyatni o‘rganish borasidagi yondashuvlar.	284
Hakimbek Otaqulovich Yorqulov – s.f.n., dotsent, Toshkent kimyo-texnologiya instituti.	
Texnika oliy ta’lim muassasalarida axborot-ta’lim muhitida fizika fanidan konvergent ma’ruza tashkil etish.	291
Samar Sattor o‘g‘li Alikulov – dotsent, Jizzax politexnika instituti	
Geometry of Lobachevsky in problems.	297
Sayora Sayidakbarovna Kukiyeva – Associate Professor, Fergana State University	
Sun’iy intellekt va kompyuter simulyatorlari integratsiyasuning o‘qituvchi kasbiy maxoratni oshirishga ta’siri.	302
Sarvar Musurmonovich Jumaboev – dotsent, Jizzax davlat pedagogika universiteti,	
Sodiq Usmonov – dotsent, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Tabiiy radiatsiyaning hosil bo‘lish manbalari.	305
Anvar Razzaqovich Qurbonov – f-m.f.b.(PhD), Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Dinor Abdullayeva – magistr, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Sirkad tizimining fiziologik ahamiyati.	310
Gulnoza Ablakulovna Abdirashidova – katta o‘qituvchi, Samarqand davlat tibbiyot universiteti	
Web loyihalash vositasida talabalarning mediakompetentligini shakllantirishning pedagogik-psixologik jihatlari.	314
Akbar Oynabekovich Otabekov – katta o‘qituvchi, Jizzax davlat pedagogika universiteti	

Biologiya fanidan o'quvchilarning mustaqil ta'lim faoliyatini samarali tashkil etishning innovatsion texnologiyalari	319
Sanobar Qadambaevna Jumaniyazova – o'qituvchi, Toshkent Farmasevtika instituti qoshidagi akademik litsey	

07. YOSH TADQIQOTCHILAR

Amaliy mashg'ulotlarda talabalarning ijodkorlik kompetensiyasini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari	324
Islom Yetmishovich Azamatov – o'qituvchi, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
The alienation and identity crisis in Franz Kafka's the metamorphosis	329
Sunnat Ravshan o'g'li Qosimov – EFL Teacher, Jizzakh State Pedagogical University	
Talabalarni jismoniy tarbiya va sportga jalb qilishda innovatsion texnologiyalar	333
Eldor Ziyat o'g'li Nurmatov – o'qituvchi, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Zarafshon vohasi qoraqalpoqlari tarixining o'rganilishi haqida	342
Orif Abdig'apparov – o'qituvchi, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
The concept of nature and ecological poetics in Uzbek and English poetry	349
Iroda Jumanovna Mamarasulova – teacher of Jizzakh State Pedagogical University	
Лингвокультурологический аспект в преподавании РКИ в узбекской аудитории	354
Зульфия Хусаиновна Агишева – преподаватель, Филиал Казанского (Приволжского) Федерального университета в г. Джизак	
Oliy ta'lim muassasalarini boshqarishda marketing strategiyalarining transformatsion roli	358
Uralbek Xurram o'g'li Buriyev – mustaqil izlanuvchi, Oreintal universiteti	
Pedagogical approaches to teaching argumentative writing in English at the high school level	365
Mohinur Muhiddin kizi Alisherova – PhD student, Namangan State University	
Ekzistensializm va adabiyot: hayot mazmunini badiiy idrok etish	369
Tilovmurod Turdiali o'g'li Musurmonov – tadqiqotchi, Shahrisabz davlat pedagogika instituti	
Sobir O'nar ijodining estetik tamoyillari	374
Mahliyo Mamasharif qizi Quدراتova – tadqiqotchi, Guliston davlat pedagogika universiteti	
Milliy qadriyatlar asosida yoshlarni siyosiy ongini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini takomillashtirishning amaliy tizimi	380
Nodirbek Oybek o'g'li Murodov – tayanch doktorant, Tarbiya pedagogikasi milliy instituti	
O'qishdan tashqari faoliyatda tarix o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish omillari	386
Alisher Zayirovich Suvonkulov – mustaqil tadqiqotchi, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
Pedagogik nizolarni bartaraf etishda innovatsion yondashuvlar	391
Nodira Valijonovna Anvarova – magistrant, Jizzax davlat pedagogika universiteti Ilmiy rahbar Feruza Meliyevna Sadriddinova dotsent, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
O'qish darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining kommunikativ kompetentligini rivojlantirish ..	395
Sojida Akbar qizi Oynabekova – magistrant, Jizzax davlat pedagogika universiteti	

FILOLOGIYA FANLARI

QASHQADARYO SHEVALARINING O'RGANILISHI

Anvarbek Xusinovich Turdialiyev – v.b. dotsent, Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Lazizjon Azamat o'g'li Tursunov – magistr,
Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti

Annotatsiya. O'zbek Qashqadaryo shevalari ko'plab tadqiqotlar uchun o'rganish obyekti bo'lgan. Shevalar doimiy o'zgaruvchanligini inobatga oladigan bo'lsak hudud shevasini qayta tadqiq qilish bugunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. O'zbek tilining janubiy-g'arbiy guruhiga kiruvchi o'ziga xos sheva xususiyatlariga ega bo'lgan Qashqadaryo shevalari fonetik, leksik va grammatik jihatdan adabiy tildan farqli xususiyatlarga ega. Tadqiqotda shevalarning ichki tasnifi, 2020–2025–yillarda yangi to'plangan dala materiallari asosida shevalarning bugungi holati, yosh avlod orasida sheva unsurlarining kamayishi sabablari hamda ayrim leksik birliklarning yo'qolib borayotganligi ushbu areal shevalarini qayta tadqiq qilishga asos bo'lmoqda.

Аннотация. Кашкадарьинские диалекты узбекского языка являются предметом многочисленных исследований. Учитывая постоянную изменчивость диалектов, пересмотр регионального диалекта является одной из актуальных проблем. Кашкадарьинские диалекты, принадлежащие к юго-западной группе узбекского языка и обладающие собственными диалектными особенностями, имеют фонетические, лексические и грамматические характеристики, отличающиеся от литературного языка. В исследовании рассматривается внутренняя классификация диалектов, текущее состояние диалектов на основе вновь собранных полевых материалов в 2020–2025 годах, причины упадка диалектных элементов среди молодого поколения и исчезновения некоторых лексических единиц, которые служат основой для пересмотра этих ареальных диалектов.

Abstract. Uzbek dialects of Kashkadarya have been the subject of many studies. Given the constant variability of dialects, re-examination of the regional dialect is one of the current issues. Kashkadarya dialects, which belong to the southwestern group of the Uzbek language and have their own dialect features, have phonetic, lexical and grammatical characteristics that differ from the literary language. The study examines the internal classification of dialects, the current state of dialects based on newly collected field materials in 2020–2025, the reasons for the decline of dialect elements among the younger generation, and the disappearance of some lexical units, which serve as the basis for re-examining these areal dialects.

Kalit so'zlar: Qashqadaryo shevalari, o'zbek dialektologiyasi, fonetik o'zgarishlar, leksik xilma-xillik, sheva va adabiy til, qipchoq, oraliq sheva.

Ключевые слова: Кашкадарьинские диалекты, узбекская диалектология, фонетические изменения, лексическое разнообразие, диалектный и литературный язык, кипчакский, промежуточный диалект.

Keywords: Kashkadarya dialects, Uzbek dialectology, phonetic changes, lexical diversity, dialect and literary language, Kipchak, intermediate dialect.

Har bir xalq o'z mahalliy shevalarida muloqot yuritadi, binobarin, xalq o'z shevasi bilan birga yashaydi va sheva ham xalqning butun borlig'ini, moddiy va ma'naviy dunyosini, his-tuyg'ularini ifoda qiladi hamda bu jarayonda u to'xtovsiz rivojlanish sari faoliyatda bo'ladi va boyib boradi. Uning boyligi fonetik, grammatik va leksik sathlarda namoyon bo'ladi. O'zbek shevashunosligi hozirga qadar uzoq taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan. Shevalarni o'rganish,

turkologiyada M.Koshg'ariyning (XI asr) "Devonu lug'atit-turk" asaridan boshlangan bo'lsa, o'zbek tilshunosligida asrimizning 20-yillaridan boshlab hozirgacha turli aspektlarda o'rganilib kelinmoqda. O'zbek shevalarini o'rganishni professor S.Ashirboyev 5davr ga bo'lib tasniflaydi¹. Xususan, shevalar ularning xususiyatlarini o'rganishga Y.D.Polivanov, K.K.Yudaxin, A.K.Borovkov, V.V.Reshetov kabi olimlar o'zbek shevalariga xos

1 Ashirboyev S. O'zbek dialektologiyasi. – Toshkent: Nodirabegim, 2021. – 176 b.

xususiyatlarini tadqiq qildi. Keyinchalik ushbu soha masalalari doirasida Sh.Shoabdurahmonov, A.Aliyev, B.Jo'rayev, X.Doniyorov, Y.G'ulomov, A.Ishayev, D.Abdurahmonov, A.Shermatov, S.Ibrohimov, N.Rajabov kabi olimlarimiz ilmiy-amaliy ahamiyatga ega tadqiqotlarni amalga oshirdilar².

Qipchoq shevalari tadqiqi bo'yicha G'ozi Olim Yunusov, F.Abdullayev, F.Abdullayev, A.Shermatov, X.Doniyorov, B.Jo'rayev, O.To'raqulov, A.Aliyev, A.Ishayev, S.Rahimov, D.Abduraxmonov, T.Qudratov, N.Rajabov, A.Turaqulov(Farg'ona), T.Mirsoatov, T.Sodiqov, Sh.Nasirov, A.Mamatqulov, X.Alimurodov, M.Turabova, Sh.Shoabdurahmonov, N.Shoimova, singari olimlarimizning tadqiqotlarini alohida qayd qilish lozim³. Ushbu shevalar leksikasini o'rganish bo'yicha "Ат-тухфатуз закияти фил-луғат-ит туркия"⁴ asari dastlabki manbalardan biri hisoblanadi. Sheva hodisalari va xususiyatlari yuzasidan yurtimizda ko'plab tadqiqot ishlari amalga oshirilgan, ammo hali o'z tadqiqini kutayotgan masalalar ham talaygina. Darhaqiqat, shevashunos olim S.Ashirboyev ta'kidlaganidek, "shevalar to'xtovsiz rivojlanib boradi, bu esa shevalarni doimiy ravishda nazariy jihatdan o'rganib borishni taqozo etadi va ilmiy-nazariy ahamiyatini keltirib chiqaradi"⁵.

Qashqadaryo vohasining deyarli har bir hududi shevasi yuzasidan ilmiy kuzatishlar olib borilgan. Jumladan, professor S.Ibrohimov Beshkent shahar, Mirishkor tumani shevalari bo'yicha qimmatli ma'lumotlarni keltirib hudud shevasida unililar soni 6-7ta ekanligi kombinator variantlari bilan 10dan oshmasligini ta'kidlaydi. Mirishkor shevasida esa unililarni (у, у, и, ы, е, а,

ә, э, о, ө) 10ta ekanligini ko'rsatadi. "Shuningdek, Sobirjon Ibrohimov Shahrisabzning kulol, kashtachi va boshqa hunarmandlari tilidan kasb-hunar terminlari hamda Chiroqchi tumanidagi qipchoqlarning til xususiyatlariga oid ayrim materiallar to'plagan"⁶. To'ra Qudratovning Qashqadaryo vohasi shevalari asosida olib borgan tadqiqotini oraliq shevalar tadqiqiga qo'yilgan monografik plandagi ish hisoblash mumkin⁷. Uning "O'zbek tilining oraliq shevalari" nomli tadqiqoti Qashqadaryo vohasining Shahrisabz, Yakkabog', Chiroqchi va Qamashi hududlaridagi sheva materiallari tadqiqiga bag'ishlanadi. Mazkur ishda qayd qilingan hududlardagi shevalarning fonetik, morfologik, leksik xususiyatlari o'rganiladi. Shuningdek, ishning kirish qismida Yuqori Qashqadaryoda yashovchi o'zbek urug'lari, bu urug'larning shu hududlarda o'troqlashib qolish sabablari, tarqalish chegarasi, oraliq shevalarning kelib chiqish belgilari, ularning tasnifi, sheva xususiyatlari xususida fikr yuritiladi.

Qashqadaryo shevalari leksikasi yuzasidan salmoqli tadqiqotlarni amalga oshirgan olimlarimizdan yana biri shevashunos Bolta Jo'rayevdir. Uning "O'zbek tilining Shahrisabz shevasi" mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasi, "O'zbek adabiy tili va o'zbek dialektlari" (1963), "Yuqori Qashqadaryo o'zbek shevalari leksikasi // O'zbek shevalari leksikasi" (1966), "Yuqori Qashqadaryo o'zbek shevalari" (1969) nomli monografik ishlarini alohida qayd etish lozim. Muallifning "Yuqori Qashqadaryo o'zbek shevalari" nomli tadqiqot ishida Qashqadaryo o'zbek shevalari uch guruhga (shahar, qipchoq va oraliq shevalari) ajratib tasnif qilinadi,

2 Islomova Sh. Qashqadaryo qipchoq shevalari frazeologizmlarining ma'noviy va leksikografik talqini. Fil.f.f.d, (PhD). diss. – Toshkent, 2025. – B. 125.

3 Turdialiyev A. Denov shevalarini areal o'rganish va til korpusiga joylashtirish. Fil.f.f.d, (PhD). diss. – Toshkent, 2024. – B. 173; Ashirboyev S. O'zbek dialektologiyasi. – Toshkent: Nodirabegim, 2021. – 176 b.

4 Ат-тухфатуз закияти фил-луғат-ит туркия. – Тошкент: Фан, 1968. – 280 б.

5 Ashirboyev S. O'zbek dialektologiyasi. – Toshkent: Nodirabegim, 2021. – 176 b.

6 Иброҳимов С. Ўзбек тилининг Бешкент раён шевалари юзасидан кузатишлар//Ўзбек диалектологиясидан материаллар 1-том. В.В.Решетов таҳрири остида. – Тошкент, 1957. – Б. 269-297.

7 Қудратов Т. Ўзбек тилининг оралиқ шевалари: Фил. фан. номз... дисс. – Тошкент, 1968. – 260 б.

hudud shevalarining fonetik, grammatik va leksik xususiyatlari tahlilga tortilgan. Mazkur ilmiy ishning qimmatli tomoni shundaki, unda Yuqori Qashqadaryo o'zbek shevalari, ularning til xususiyatlari, umumo'zbek tili taraqqiyotida tutgan o'ziga xos o'rni haqida batafsil ma'lumotlar keltirilgan.

Qashqadaryo shevalari tadqiqotchilaridan yana biri Hamdam Hamrayevdir. H.Hamrayevning "O'zbek tilining Qashqadaryo shevalaridagi asosiy fonetik xususiyatlar" nomli dissertatsiyasi ham nafaqat Qashqadaryo shevalari, umuman, o'zbek qipchoq shevalari tadqiqida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqotda muallif Yuqori va Quyi Qashqadaryo hududi shevalari fonetikasi, unda yuz bergan asosiy fonetik hodisalar, ularning adabiy til fonetikasiga munosabati masalasiga asosiy diqqat qaratiladi⁸. Qashqadaryo shevalarining umumiy fonetikasi yuzasidan qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadi.

Tilshunos A.Shermatovning ilmiy izlanishlarida ham Qashqadaryo viloyati o'zbek xalq shevalari masalalari tadqiq qilingan. Olimning "Qashqadaryo viloyatining o'zbek xalq shevalari" nomli monografiyasida qayd qilingan hududning qipchoq shevalarining fonetik, morfologik xususiyatlari to'liq ochib berilgan. "Shevaning fonetik, morfologik xususiyatlariga nisbatan leksik xususiyatlari juda kam darajada o'rganilgan". Xususan, A.Shermatov ushbu monografik tadqiqotida qayd qilingan hudud shevasiga mansub topishmoq, maqol va matallar, erkalash, tabrik, yaxshilik kabi turli istaklarni ifodalovchi frazeologizmlarni ruscha tarjimasini bilan alohida-alohida qayd etgan holda izohlaydi. Shuningdek, monografiyada qipchoq shevasi leksik qatlami mavzuiy guruhlariga ajratib tavsiflanadi. Muhimi, ushbu monografiya Qashqadaryo qipchoqlari leksikasiga xos

bo'lgan iboralar va ularning leksik-semantik, grammatik xususiyatlarini o'rganish, tavsiflash borasida qimmatli manbalardan biri sifatida xizmat qiladi. "A.Shermatovning mazkur ishi faqat qipchoq shevalarining emas, balki o'zbek tilining boshqa shevalarini o'rganish uchun ham muhim manba hisoblanadi". K.Usmonov, N.Rajabovlarning O'zbek shevalarida fe'lning xususiyatlariga bag'ishlangan izlanishlari o'zbek adabiy tilidagi fe'l so'z turkumi hamda fe'ldagi zamon shakllarining paydo bo'lish yo'llari hamda bu shakllarning o'zbek shevalaridagi ko'rinishlari, adabiy tildagi zamon shakllari bilan bo'lgan munosabatlari ilmiy jihatdan o'zining to'la tavsifini topgan⁹.

Qashqadaryo qipchoq shevalari leksikasi tadqiqi doirasidagi ilmiy izlanishlar sirasida N.Sholimovning¹⁰ tadqiqoti ham alohida o'rin egallaydi. Uning nomzodlik dissertatsiyasi darajasida bajarilgan "O'rta Qashqadaryo 3-lovchi qipchoq shevalari leksikasi" mavzusidagi ilmiy izlanishida kuzatuvimizdagi shevalarga xos leksik hodisalar tadqiq qilingan. Ushbu ishda qayd etilishicha, "O'rta Qashqadaryo 3-lovchi qipchoq shevasi vakillari nutqida qo'llanayotgan jamiki lisoniy boylik qadimiyligidan tashqari, zamon zayli bilan yangi-yangi leksemalar hisobiga ham boyib kelmoqda. Biroq oradan qanchadan-qancha vaqt o'tgan bo'lishiga qaramay, boshqa shevalar vakillari singari O'rta Qashqadaryo hududida istiqomat qiluvchi "3" lovchi sheva vakillari o'zlarining fonetik talaffuz normalarini saqlab, ota-bobolari nutqida qo'llangan leksik birliklarni ham avaylab, asrab kelishmoqda. Binobarin, bu leksik boylikni to'plash va tadqiq etish, yuqorida qayd etilganidek, hozirgi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmayotir". Darhaqiqat, shevalar, ularning o'ziga xos leksikasi xalqimiz o'tmishi, tili va madaniyati, san'ati, qadriyatlaridan boxabarlikni ta'minlash borasida bebaho manba, o'tmish va kelajakni

8 Xamraev.X. Ўзбек тилининг Қашқадарё шеваларидаги асосий фонетик хусусиятлар. Филол фан. номз. ... дисс. –Тошкент.1973.-150 б.

9 Усмонов К. Ўзбек шеваларида феълнинг ўтган зamon формалари. Филол фан. номз. ... дисс. – Самарқанд-Тошкент, 1969. – Б. 170; Ражабов Н. Ўзбек халқ шеваларида феълнинг морфологик тузилиши.—Тошкент, Фан, 1990.

10 Шоимова Н. Ўрта Қашқадарё желовчи қипчоқ шевалари лексикаси. Филол. фан. номз... дисс. – Тошкент, 1999. – 174 б.

o‘zaro bog‘lovchi birlamchi vositadir. Uning ilmiy jihatdan o‘rganilishi orqali ona tilimiz, madaniyat va qadriyatlarimizni chuqur anglash, ulardan bahra olish imkoniyatimiz ta‘minlanishi shubhasizdir¹¹.

Qashqadaryo hududiga mansub Yakkabog‘, Chiroqchi, Qamashi tuman shevalari B.Jo‘rayev tomonidan yuqori Qashqadaryo hududlari shevasi deb qayd qilinadi¹². N.Shoimova esa bu hududlarni vohaning qoq o‘rtasida joylashganligidan kelib chiqqan holda hudud shevalarini O‘rta Qashqadaryo shevalari sifatida ajratadi va shevaning leksik xususiyatlarini chuqur tahlil qiladi¹³, har bir shevaning leksik qatlamini mavzuiy guruhlar kesimida tadqiq qiladi. Xususan, qipchoq shevasida faol qo‘llangan leksik birliklarni insonning tashqi ko‘rinishini ifodalovchi, insonning ruhiy hissiyotlari, holatini ifodalovchi leksemalar, uy-ro‘zg‘or buyumlari nomlari va chorvachilik bilan aloqador tushunchalarni ifodalovchi so‘zlar kabi to‘rt guruhga ajratadi. Shuningdek, olima ushbu leksik birliklarning birortasi adabiy til leksikasida kuzatilmasligi va ular shevalarga oid lug‘atlardan joy olmaganligini alohida uqtiradi. Shunisi o‘rinliki, ishning kirish qismida O‘rta Qashqadaryo hududi va uning aholisi to‘g‘risida tarixiy-etnografik ma‘lumotlar ham qayd qilinadi, mavzuga aloqador ayrim tadqiqotlar yuzasidan fikr va mulohazalar ham bayon qilinadi.

Ishning so‘ngida O‘rta Qashqadaryo hududi shevalari nutqida qo‘llanuvchi so‘zlar lug‘ati ham ilova qilinadi. Lug‘atdagi so‘zlar u qadar ko‘p emas, biroq adabiy tilda uchramasligi, dialektal lug‘atlarda aks etmaganligi jihatdan ham qimmatli material sifatida ahamiyatlidir. Lug‘atda bosh so‘zlarning barchasi misollar bilan ta‘minlangan. Jumladan, goppï paxta solib qaviladigan yengsiz kiyim. Häjdär bâva žazdajam goppïniñ ustïdän çapan kijib äpsiz, terlâb ketmäjsiz-ma? Pänži besh yoshli qo‘y.

Pänžinižäm ertän bazarya aparip sätip kelämän.

Tilshunosligimiz rivojida professor To‘ra Nafasovning ham alohida xizmati mavjud¹⁴. Olimning ko‘plab ilmiy asarlari, monografiya, lug‘atlari, maqolalari, darslik va qo‘llanmalari o‘zbek tilshunosligining onomastika, shevashunosligi masalalari tadqiqi doirasida amalga oshirilgan. T.Nafasov Qashqadaryo shevalariga oid 8000 ortiq so‘zlarni to‘plab “Qashqadaryo o‘zbek xalq so‘zlari” lug‘atini tuzgan.

O‘zbek tili dehqonchilik leksikasining mukammal tadqiqotchisi professor X.Jabborovning ham Qashqadaryo shevalari tadqiqida o‘ziga xos munosib ulushini qayd qilish lozim. Olim tomonidan o‘zbek tilining sug‘orish va dehqonchilik leksikasi tadqiqi doirasida Janubiy O‘zbekistonning Qashqadaryo, Surxondaryo viloyatlari shahar va qishloqlaridagi aholi nutqidan salmoqli miqdorda xalq maqollari, iboralar va xalq atamallari, hikmatli so‘zlar yozib olinib, ularning o‘zbek tili lug‘at tarkibidagi o‘rni, leksik-semantik, grammatik, etimologik, terminologik, onomastik xususiyatlari monografik planda tadqiq qilingan. Shuningdek, X.Jabborovning¹⁵ tadqiqotlarida xalqimizning dehqonchilik madaniyati, suv, sug‘orish kabi tushunchalar bilan bog‘liq xalq tilidagi juda ko‘plab barqaror birikmalar, xususan, iboralar ham o‘zining lingvistik talqinini topgan.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, Qashqadaryo areali ko‘plab dialektologik tadqiqot obyektini bo‘lganligidan tashqari murakkab dialektal zona ham hisoblanadi. Axborot davrida internet, texnika rivojlangan bir davrda oxirgi yillarda to‘plangan dala ma‘lumotlariga asoslanib hudud shevasini qayta tadqiq qilish lozim. Bu kichik tadqiqotimiz shu ishlarning boshlanish debochasi hisoblanadi.

11 Islomova Sh.X. O‘zbek qipchoq shevalari tadqiqiga doir. // “Filologiyaning dolzarb muammolari” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent, 2024. – B. 184-190.

12 Жўраев Б. Юқори Қашқадарё ўзбек шевалари. – Тошкент, 1969. – 168 б.

13 Шоимова Н. Ўрта Қашқадарё желовчи қипчоқ шевалари лексикаси. Филол. фан. номз... дисс. – Тошкент, 1999. – 174 б.

14 Нафасов Т. Қашқадарё ўзбек халқ сўзлари луғати. – Тошкент, 2011. – 144 б.

15 Жабборов Х. Ўзбек тилининг деҳқончилик лексикаси: Филол. фан. докт... дис. – Тошкент, 2017. – 252 б.